

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 4 Issue 4, p. 147-159, November 2012

M.Ö. I. Binyıl'da Mezopotamya'da Nehir Ulaşımı: Asur Örneği *Mesopotamia River Transportation in the First Millennium B.C.: The Assyrian Case*

Yrd. Doç. Dr. H. Hande DUYMUŞ FLORIOTI
Pamukkale Üniversitesi

Öz

Arkeolojik bulgu ve çivi yazılı belgelere göre Mezopotamya nehirleri erken dönemlerden itibaren ulaşım amacıyla kullanılmışlardır. M.Ö. I. Binyıl'da özellikle Asur kayıtlarında pek çok nehir ve az sayıda da olsa su kanalı ismi zikredilmektedir. Mezopotamya'nın kuzeyinde yapılan tarım büyük ölçüde yağmura bağımlı olduğundan, Asur kralları kurak geçen dönemler için su kanalları inşa ettirmiştir. Su kanalı yapımı, özellikle başkent değişiklikleri esnasında zorunlu ve kaçınılmaz olmuştur: başkentin başka bir şehre nakli, suyun da taşınması anlamına gelmekteydi.

M.Ö. I. Binyıl'ın ilk yarısında Asur tahtına çıkmış olan krallar özellikle Habur ve Fırat Nehirleri'nin kollarını Kuzey Suriye ve Anadolu'ya yaptıkları askerî seferler sırasında askerî bir güzergâh olarak kullanmışlardır. Ayrıca seferler sonrasında bölgeden elde edilen kerestenin de, nehirler kanalıyla, Asur'a taşındığı Asur kral yıllıklarında ifade edilmektedir. Çivi yazılı metinlerde "kanal denetçisi" unvanını taşıyan görevlilerin olması, mevcut veya yeni yapılan kanalların Asur kralına bağlı görevliler tarafından gözetim altında tutulduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *M.Ö. I. Binyıl, Mezopotamya, Asur, Nehir Ulaşımı, Fırat Nehri*

Abstract

According to archaeological evidence and cuneiform records, rivers were used for transportation since the early periods of Mesopotamia. Especially the Assyrian records from the first millennium B.C. mention many river and some canal names. Because the agriculture of North Mesopotamia was dependent on rain, Assyrian kings built canals for dry seasons. Construction of canals became mandatory especially when the kings changed their capital cities: relocation of the capital city required the redistribution of water.

In the first half of the first Millennium B.C. the Assyrian kings used the Khabur and Euphrates River banks as routes during their military expeditions to North Syria and Anatolia. Furthermore, the annals of the Assyrian kings record that after military expeditions, Assyrians carried timbers to Assyria through the rivers. The very existence of "canal inspector" as a title in the cuneiform records shows that the Assyrian king maintained the control of canals through their officers.

Key Words: *First Millennium B.C., Mesopotamia, Assyria, River Transportation, Euphrates River*

Giriş

1. Mezopotamya İnsanı İçin Nehrin Önemi

“İki nehirli ülke” Mezopotamya’da, nehirler ve nehir ulaşımı büyük rol oynamıştır. Dağ, tepe ve nehirlerin meydana getirdiği fizikî engeller, ülkeler arasındaki doğal güzergâhları belirlediği gibi savaşları, ekonomiyi ve diğer toplumlarla olan kültürel alış-verişi de derinden etkilemiştir. Nitekim Mezopotamya insanı, tarihi boyunca Anadolu, İran, Suriye ve Mısır ile iletişim halinde olmuş ve bu coğrafyalara yaptığı askerî ve ticarî amaçlı yolculuklarında birtakım güzergâhları kullanmıştır. Bu güzergâhlardan birisi de nehirlerdir. Nehirler sadece bir yerden bir yere geçiş amaçlı değil, aynı zamanda çeşitli nakil işlerinde taşıma amaçlı da kullanılmıştır. Gerçekten, tüm dönemler boyunca, her çeşit boyuttaki eşyanın nakledilmesinde en ucuz yollardan birisi de, su taşımacılığı olmuştur. Bu bağlamda, Mümbit Hilal bölgesindeki tüm nehirler, etrafına yerleşen toplumları oldukça beslemiş, Nil, Dicle ve Fırat nehirleri, kolları ve kanallarıyla Mısır ve Mezopotamya’ya hizmet etmiştir¹.

Arkeolojik verilerin ve çivi yazılı kaynakların verdiği bilgilerden, Mezopotamya’da nehirlerin erken dönemlerden itibaren taşıma amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna en güzel örnek, daha Sumer çağında, Lagaş kralı Gudea’nın, mabet ve sarayların inşası için gerekli olan kereste, taş ve madenleri nehir yolu ile getirtmiş olmasıdır. Arkaik silindirler üzerinde sık sık görülen kayık tasvirleri de söz konusu dönemde deniz faaliyetinin zorunlu hale geldiğini göstermektedir. Yine III.Ur Hanedanı zamanında büyük kayıkların yapıldığı ve bunların insan, hayvan, hububat, odun, kereste ve maden gibi çeşitli nakil işlerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır².

Eski Asur ve Eski Babil dönemlerinde de nehir taşımacılığının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Gerçekten, Asurlu tüccarlar, Anadolu ile yaptıkları ticaret sırasında dağ, tepe gibi engellerin yanı sıra nehir engelleri ile de karşılaşmışlardır. Bu nehirleri geçmek için “*ilippum*” adı verilen kayık ya da gemi kullandıkları iddia edilmektedir³. Eski Babil dönemine ait yazılı kaynaklarda ise, kanal taşımacılığı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Buna göre, kanallarla tahıl, meyve-sebze, hayvan, değerli taş ve insan nakli yapıldığı haber verilmektedir. Hatta kilden yapılmış “*kanal haritaları*” hala muhafaza edilmektedir⁴.

Nehirler, ticarî ve sosyal hayattaki misyonunun yanı sıra, kültür tarihi açısından da büyük rol oynamıştır. Gerçekten, tarihî devirlere girilmesine vesile olan çivi yazısının kullanılıp yaygınlaşmasında nehirlerin dolaylı olarak etki ettiği anlaşılmaktadır. Mezopotamya’da yılın belirli zamanlarında nehirlerin taşması ile oluşan özlü toprak, nehirdeki suların çekilmesi ile dibe çökmüş ve kil tabakaları oluşturmuştur⁵. Bu kil, yazım aracı olarak kullanılmış ve söz konusu coğrafyada meydana gelen olayları arkeolojik kaynaklardan ziyade

¹ G.F.Bass, “Sea and River Craft in the Near East”, *Civilizations of the Ancient Near East*, (Ed.) J.M.Sasson, Vol.3, (Londra, 1995), 1421.

² Ş.Günaltay, *Yakınşark (Elam ve Mezopotamya)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1987), 387.

³ Tercümesinde şüphe bulunmakla birlikte yazar tarafından gemi olarak tercüme edilen kelimenin geçtiği metin için bkz. C.Günbattı, “Kultepe’de Bulunmuş İki Antlaşma Metni”, *Belleten*, LXIX/256, (Ankara, 2005), 769.

⁴ J.N.Postgate, *Early Mesopotamia Society and Economy at the Dawn of History*, Taylor&Francis, (Londra, 1992), 173 vd.

⁵ S.Hırçın, *Çivi Yazısı*, (İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2000), 3.Baskı, 22.

yazılı kaynaklardan öğrenme imkânı doğmuştur. Nehirler vasıtasıyla kültürel etkileşimin hızının arttığı da anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak, nehirlerin, Mezopotamya insanı için dinî ve hukukî bir misyon yüklendiği de görülmektedir. Gerçekten, Mezopotamya insanı için nehir, aynı zamanda Tanrı'dır. Başka bir deyişle, yüksek hâkimdir. Mezopotamya toplumlarında suçlu olduğundan şüphe duyulan kişi nehre atılır, eğer suçluysa nehir onu zapt eder; suşuz ise onu üstüne çıkarmakla temize çıkarmış olurdu⁶. Dolayısıyla nehirler, Mezopotamya insanının hayatının her alanında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Askerî Bir Güzergâh Olarak Nehirler

Mezopotamya'da Yeni Asur Devri (M.Ö.934-609)'nden kalma yazılı belgelerde Asurlu kralların büyük ölçüde inşa projelerine yer verdikleri anlaşılmaktadır. Gerçekten krallar, analarında ve inşa yazıtlarında, yaptıkları tapınak, saray, kale ve kanallarla kendilerini övmektedirler. Asur kralları için “XX nehrini XX defa geçmek” ayrı övünç kaynağı olduğu gibi, krallar askeri seferleri sırasında hangi nehir boyunca ilerlediklerini de vurgulamışlardır. Bu suretle nehirlerin askerî bir güzergâh olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Yeni Asur döneminin ilk kralları olan II.Adad-Nirari (M.Ö.911-891), II.Tukulti-Ninurta (M.Ö.890-884) ve II.Aurnasirpal (M.Ö.883-859)'ın anallarını incelediğimizde, özellikle Habur ve Fırat nehirlerinin kolları boyunca yapılan askerî seferlerin anlatıldığını görürüz. Söz konusu bölge, Asur ordusu tarafından daha ziyade “gece konaklama” yeri olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte Habur ve Fırat vadilerinin kontrolü, Asur kralları için büyük önem arz etmiştir. Söz konusu vadiler, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'dan Asur ve Babil'e ulaşan önemli yolları kontrol etmekteydi. Habur vadisinin kontrolü, Asur ordularının batı yönünde ilerlemeleri nedeniyle Fırat'a nazaran daha önce kazanılmıştır⁷.

Asur kralı II.Adad-Nirari analarında bu hususla ilgili olarak:

“Habur'u geçtim. Bit-Bahiyani adam Abisalamu'nun şehri Guzana'ya vardım. Habur'un kaynağı boyunca uzanan Sikani'ye girdim” diyerek Habur nehri üzerinde bulunan Bit-Bahiyani Arami krallığını hâkimiyeti altına aldığını haber vermektedir.⁸

II.Aurnasirpal ise:

“....Tabite'den yola çıktım.Harşiş nehrinin kollarını takip ettim. Kamp kurdum ve geceyi Magarisi'de geçirdim. Magarisi'den yola çıktım. Habur'un kollarını takip ettim.Kamp kurdum ve geceyi Şadikanni'de geçirdim”⁹ derken, Habur'un kontrolünü sağlamaya çalışmış,

⁶ G.Kozbe, “Mezopotamya'da Aile ve Evlilik”,*Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S.104-104, (İstanbul, 2001), 31; Detay için bkz. M.Tosun-K.Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, 2.Basım, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1989).

⁷H.F.Russell, “The Historical Geography of the Euphrates and Habur According to the Middle and Neo-Assyrian Sources”, *Iraq*, Vol.47 (1985), 57.

⁸ Detay için bkz. H.Hande Duymuş Florioti, “Yeni Asur Dönemi Yazılı Kaynaklarında Bit-Bahiyani Arami Krallığı”, *Tarih Okulu XII*, Uluslararası Hakemli Disiplinlerarası Tarih Dergisi, (İzmir, 2012), 23-40.

⁹ Harşiş, günümüzde Çağ-çağ vadisi ile özdeşleştirilmektedir. Bkz.Russell, agm, 66.

...Bit-Adini memleketinden yola çıktım ve şişirilmiş keçi postlarıyla Fırat'ı geçtim. Kargamış'a yaklaştım. Hatti memleketinin kralı Sangara'dan bağlılık göstergesi olarak altın, gümüş, bronz eşyalar, filler, yetişkin 200 kız aldım...Savaş arabaları, piyade ve süvariler aldım. Tüm krallar bana geldi ve haraçlarını teslim ettiler.¹⁰ diyerek, Güneydoğu Anadolu'daki Geç-Hitit beylikleri üzerinde hakimiyet kurduğunu ilan etmiştir.

Yeni Asur Dönemi krallarından III.Salmanassar (M.Ö.858-824) ise, analarında Fırat Nehri'ni birçok kez geçtiğini ve bu suretle Amanos Dağları'ndan kereste elde ettiğini yazmaktadır:

"Saltanatımın birinci yılında Fırat'ı geçtim ve silahlarımı denizde yıkadım. Tanrılar'a hediyeler sundum. Amanos Dağları'na tırmandım ve sedir ve selvi ağaçları budadım..."¹¹

"Saltanatımın 15. yılında on ikinci kez Fırat'ı geçtim. Hatti ülkesinin tümünü egemenliğim altına aldım. Adini'nin oğlu Ahunu'yu askerleriyle ve tanrılarıyla birlikte yerlerinden çıkardım, onu kendi ülkemin halkı saydım. İkinci kez Büyük Deniz'e yürüdüm. Üçüncü kez Amanos dağına çıktım. Sedir ağacı gövdeleri kestim. Anum-hirbi'nin¹² heykelinin dikilmiş olduğu Lallar dağına yürüdüm, heykelimi onun heykeliyle birlikte yerleştirdim. Dicle'nin kaynağındaki ülkelerde Fırat'ın kaynağına kadar ellerimle fethettim"¹³

"Saltanatımın 17.yılında Fırat'ı geçtim ve Amanos Dağları'na tırmandım. Burada sedir ağaçları budadım"¹⁴

"Saltanatımın 19.yılında Fırat'ı 18.kez geçtim ve Amanos Dağları'na tırmandım. Sedir ağaçları budadım"¹⁵.

III. Salmanassar'ın ifadelerinden yola çıkarak, kereste ve odun açısından fakir olan Mezopotamya coğrafyasının, bu temel ihtiyacını Anadolu'dan tedarik etme yoluna gittiğini ve Asur krallarının bu yönde çaba harcadığını söyleyebiliriz. Yine taşıma işi, nehirler yolu ile gerçekleştirilmiştir. Burada önemli olan nehrin kaç kez geçildiği değil, Fırat'ın ideolojik bir sınır olarak kabul edilmesidir. Asur kralı, yılın büyük kısmında taşkınların yaşandığı bu nehri geçmekle hem küçümsenmeyecek bir çaba sarf ettiğini ima etmekte hem de düşman topraklara giriş niteliğinde olan bu kapıyı defalarca aşabildiğini bildirmektedir. İster abartılı ister gerçek olsun, Dicle¹⁶ ve Fırat nehirleri, savaş ve barış zamanlarında karşılıklı olarak Anadolu ve

¹⁰M.W.Chavalas, *The Ancient Near East (Historical Sources in Translation)*, (UK: Blackwell Publishing, 2006), 288.

¹¹ ARAB, I, no. 558.

¹² Anum-hirbi, Eski Asur belgelerinde adı geçen Mama kralıdır. Mama kralı Anum-hirbi'nin bugün kesin olarak yerini bilmediğimiz Atalur Dağı'nda bir stelinin olduğu bilinmektedir. Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Mektubu, Kemal Balkan tarafından 1957'de Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır. Bkz. Balkan, age, 38.

¹³Jorgen Laessøe, "Building Inscription from Forth Shalmenesser III Nimrut", *Iraq*, XXI/1, (1959), 38-41.

¹⁴ Shigeo Yamada, *The Construction of the Assyrian Empire, A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC) Relating to his Campaigns to the West*, Brill, 2000, 183; ARAB, I, no. 574.

¹⁵ ARAB, I, no. 576; Yamada, age, 195.

¹⁶ Özellikle Yukarı Dicle bölgesi, Anadolu'ya ulaşan yollar, verimli tarım alanları ve özellikle de Toroslar üzerindeki hammadde yatakları nedeniyle, Asur Devleti için oldukça önemli bir bölge idi.

Mezopotamya’da yaşayan toplumlar tarafından defalarca geçiş güzergâhı olarak kullanılmıştır¹⁷.

Öte yandan nehirler, taşıdıkları zengin alüvyon sayesinde Mezopotamya’da tarımın yapılmasına elverişli bir ortam hazırlamıştır¹⁸. Ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanan Mezopotamya toplumunda, yağmurun yetersiz olduğu zamanlarda suyun kontrol alınması ihtiyacı doğmuş ve bu durum, su kanalları yapımını gerekli kılmıştır. Özellikle Fırat Nehri, üzerine kurulmuş sayısız kanalla ülkenin büyük kısmına su götürmüştür¹⁹.

3. M.Ö.I.Binyıl’da Asur Metinlerinde Geçen Bazı Nehir ve Kanal İsimleri

Dicle ve Fırat nehirlerinin yanı sıra, çivi yazılı metinlerde birçok nehir ve az sayıda kanal ismi zikredilmektedir. Bunlardan bir kısmı aşağıda sıralanmıştır:

ÍD ha-bur: Habur Nehri²⁰.

ÍD.a-ba-ni: Abani Nehri²¹.

ÍD.ba-ni-ti: Baniti Nehri²².

ÍD.di-ig-lat: Diglat/Dicle Nehri²³.

ÍD.ḥa-di-na: Hadina Nehri²⁴.

ÍD.ḥi-ri-te: Hiritu Nehri²⁵.

ÍD.ma-li-a-su-ú: Maliasu Nehri²⁶.

ÍD.pa-a-ti-^dBE/ ÍD.pa-a-ti-^dBI: Patti-İllil Nehri²⁷.

ÍD.pu-rat-te/ ÍD.pu-rat-ti/pu-rat: Purattu/ Fırat Nehri²⁸.

Detay için bkz. Bkz. Kemalettin Köroğlu, “Yukarı Dicle Bölgesinde Yeni Asur Devleti Sonrasına İlişkin Kültürel Değişimin Tanımlanması: Geç Demir Çağı ve Hellenistik Dönemin İzleri”, *Muhibbe Darga Armağanı*, Haz. Aksel Tibet vd., Sadberk Hanım Müzesi, (İstanbul, 2008), 336.

¹⁷ M.Fales, “Rivers in Neo-Assyrian Geography”, *Neo-Assyrian Geography*, (Ed.) M.Liverani, (Roma, 1995), 206-207.

¹⁸ Eski Mezopotamya’nın tarımsal ekonomisi ile ilgili tartışmalarda, uzmanlar genel olarak iki ayırım yapmışlardır: Güneyde sulama sistemine dayanan tarım, kuzeyde ise yağmurla beslenen çiftçilik. Bkz. Jason Ur, “Sennacherib’s Northern Assyrian Canals: New Insight from Satellite Imagery and Aerial Photography”, *Iraq*, Vol.47, No.1, Niniveh, Papers of the 49th Rencontre Assyriologique Internationale, Part Twom (Spring 2005), 317.

¹⁹ Johannes Friedrich, *Kayıp Yazılar ve Diller*, Çev. Recai Türkoğlu, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 2000), 46.

²⁰ “Pal-qu šá ÍD ha-bur: Habur Nehri’nin kanalı” ifadesine ise, Asur kralı II.Tukulti-Ninurta’nın anallarında rastlanmaktadır. Bkz.Russel, agm, 63.

²¹ SAA 17, 136: r.5.

²² SAA 17, 068: r.12.

²³ SAA 15, 193: st.5.

²⁴ SAA 01, 179, st.6.

²⁵ SAA 15, 073, st.3’te “ina ÍD.ḥi-ri-te” : Hiritu Nehri’nde.

²⁶ SAA 01, 055: st.4.

²⁷ SAA 01, 210; SAA 15, 166. İngilizce tercümelerde Patti-İllil kanalı olarak geçmektedir.

ÍD.tar-ta-ri: Tartara Nehri²⁹.

ÍD.tur-nu: Turna /Diyala Nehri³⁰.

ÍD.ia-za-pu: Yazabu Nehri³¹.

ÍD.za-ab-bi: Zab Nehri³².

ÍD. ħar-miš: Harmiş Nehri³³.

Yukarıda sıralanan nehir ve kanal isimlerinin geçtiği metinler, büyük çoğunlukla Asur kralları II.Sargon (M.Ö.721-705) ve Sanherip (M.Ö.704-681) dönemlerine aittir.

Asur kralı Asarhaddon (M.Ö.680-669) döneminden kalma bir metinde, Zab Nehri üzerinde yapılan bir ritüelden bahsedilmekte ise de, metin büyük ölçüde kırık olduğu için tam olarak anlaşılamamaktadır³⁴.

3.1. II. Sargon ve Sanherip Dönemi Metinleri

Asur kralı II.Sargon ve oğlu Sanherip dönemi metinleri konumuz açısından ilginç bilgilerle doludur.

II.Sargon, Asur tahtına çıktıktan sonra, başkentini Nimrut'tan Korsabad (Dur-Şarruken)'e taşımış ve burada büyük bir inşa projesine başlamıştır. Bu projenin başında, sulama ve kanal projeleri gelmektedir. Gerçekten, başkent değişikliği ile beraber Asur krallarının, başkentlerini ve ülkeyi yeniden yapılandırmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır³⁵.

II.Sargon dönemine ait metinlerde nehirlerle ilgili olarak rapor niteliği taşıyan kayıtlar bulunmaktadır. Başlangıç kısmı kırık olduğu için kim tarafından yazıldığı anlaşılamayan bir metinde mektubu yazan yönetici: "*Maliasu Nehri'ni sessiz bir deniz yatağı gibi geçtik*"³⁶ demektedir; yine yazarı belirsiz olan başka bir mektupta ise: "*Çok fazla yağmur yağdı. Su çok yükseldi*"³⁷ denmektedir. Tuşhan'ın yöneticisi Aşıpa ise: "*Ne yağmur ne kar var, nehirde su yok*"³⁸ şeklinde rapor vermektedir. Aşağı Zab bölgesine lokalize edilen Mazamua şehrinin yöneticisi ise coğrafi şartların zorluğundan bahsederek: "*O (nehir) dağların arasında*

²⁸ SAA 05, 003: r.11; SAA 05, 072, st.5; SAA 15, 332 : r.2.

²⁹ SAA 01,082: st.17; SAA 16, 104.

³⁰ SAA 15, 156: r.18; SAA 15, 157.

³¹ SAA 15, 166: st.24. İngilizce tercümelerde Yazabu kanalı olarak geçmektedir.

³² SAA 01, 062: st.5; SAA 16, 163: st.5.

³³ Bkz. Russell, agm, 66.

³⁴ Metin için bkz. SAA 16, 163.

³⁵ Detay için bkz. T.J.Wilkinson vd.; "Landscape and Settlement in the Neo-Assyrian Empire", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No.340 (Nov.2005), 23-56. M.Ö.I.Binyıl'da Asur için bkz. Ek 4.

³⁶ SAA 01, 055: st.4.

³⁷ SAA 05, 274; Fales, agm, 205.

³⁸ b.e. 10. la-a ku-up-pu
b.e. 11. i-zi-nu-nu-[ni]

r .1. A-MEŠ ina ÍD la-[aš₂-šu₂]. Bkz. SAA 05, 26; Fales, agm, 205.

uzanıyor. Su, dar ve akış çok güçlü. Sal veya kelek³⁹ kullanılamaz. Kralım, efendim bilir ki adamlar yüzme bilmiyor”⁴⁰. Yine Asur kralı II.Sargon dönemine ait olup Nabu-pašir ve Nabu-dur-makie isimli yöneticilerden krala yazılan bir mektupta Patti-İllil kanalından bahsedilmektedir. İlgili kısım şöyledir:

- 4.lu DI-mu a-na [LUGAL be-li₂-ni]
5. ^d30 u₃ ^dNIN. [GAL]
- 6.a-na LUGAL be-li₂-ni
- 7.lik-ru-bu
- 8.ina UGU ÍD.ḫi-ri-te
- 9.ša LUGAL iš-pur-an-na-ši-ni
- 10.UD 10-KAM₂ A₂-ni
- 11.ina UGU ÍD.ḫi-ri-te
- 12.nu-tu-me-di
- 13.a-di LU₂.ERIM-MEŠ nu-ša₂-aš₂-kin₂-u-ni
- 14.UD-08-KAM₂ ina UGU ma-da-a-di
- 15.ša ÍD.pat-ti-^dBI
- b.e. 16. ni-iq-ṭi₂-ri-ib
- b.e. 17. a-di mi-da-as-su
- r .1. ne₂-em-mar-u-ni
- r.2. ina be₂-et DUG₃.GA-u-ni
- r.3. ina be₂-et GIG-u-ni
- r.4. a-na LUGAL be-li₂-ia
- r.5. ni-šap-pa-ar

“Hendek açımı ile ilgili olarak (kralın) bize yazdığı üzere, 10.gün hendeği açmaya başladık ve 8.gün adamları organize eder-etmez, Pati-İllil kanalını ölçmeye başladık. Ölçümü bitirir-bitirmez ve (gemi ulaşımı için) nerenin kolay nerenin zor olduğunu tespit eder-etmez, kralım efendime tekrar yazacağız”⁴¹. Kral Sargon dönemine ait bir başka metinde, İl-yada isimli yönetici hem Patti-İllil hem de Yazabu kanalından bahsetmektedir. Metnin ilgili kısmı şöyledir:

24. LU₂^v.GAL-MEŠ ÍD.ia-za-pu
25. ik-ta-ad-ru

³⁹ Şişirilmiş tulumlar üzerine bağlanmış sal. Gemi görseli için bkz. Ek 1.

⁴⁰ SAA 05, 200; Fales, agm, 214.

⁴¹ SAA 01, 210.

26. ig-dam-ru

r.1.UD-11-KAM₂ TA^v ŠA₃-bi

r.2.URU.mi-nu-u'ut-tam-me-šu₂

r.3. ina UGU ÍD.pi-ia-a-ti

r.4. ša ÍD.pa-a-ti-^dBE

r.5. it-tal-ku URU.bir-tu

r.6. ina ŠA₃-bi ep-pu-šu₂

“Kralın adamları Yazabu kanalında sınır çizmeyi bitirdi ve Minu’dan 11.gün yola çıktılar. Onlar Patti-İllil kanalının ağzına vardılar ve orada bir kale inşa ediyorlar”⁴². İl-yada isimli yöneticiden Sargon’a yazılan ve bir nehir üzerine köprü inşasından da bahseden başka bir mektupta yönetici: “Diyala Nehri’nde çok fazla su olduğu için (A.MEŠ ina ÍD.tur-nu) onun adamları nehri geçemediler”⁴³ demektedir. Dolayısıyla nehirlerde su miktarının artması ulaşım güçlüğüne sebep olmaktadır.

Veliht Prens Sanherip’ten Sargon’a yazılan bir mektup da konumuzla ilgili bilgi vermektedir:

r.3. [ina NAM] URU.ni-nu-a

r.4. [ina] URU.BAD₃-^mMAN-GIN

r.5. ina NAM URU.kur-ba-il₃

r.6. ma-a’-da a-dan-niś

r.7. mi₃-il-‘a-a-ni

r.8. šu-nu it-tal-ku

“Ninova, Dur-Šarruken ve Kurbail vilayetlerinde sel ciddi boyutlara ulaştı”⁴⁴ demekte ve Asur merkez şehirlerindeki sel felaketini krala haber vermektedir. Asur’da özellikle Şubat ve Mayıs ayları arasındaki dönem, yağışlardan kaynaklanan sel ve taşkınların sık sık yaşanabileceği dönemlerdir. Özellikle Mart ve Nisan aylarında çok fazla yağış olur ki, bu biraz da dağlarda çok fazla kar olup-olmamasına bağlıdır⁴⁵.

Zab Nehri ile ilgili olarak Tab-šar-Aššur’dan Sargon’a yazılan bir mektupta:

4. UD-17-KAM a-na-ku u₃ ^mki-šir-aš-šur

5. ina UGU ÍD.za-ba ni-ta-lak

6. GIŠ.UR₃-MEŠ ne₂-ta-mar

7. [ma]-a’-du GIŠ.UR₃-MEŠ

8. [am-mar] ša ša-ḫi-ti-ni

⁴² SAA 15, 166.

⁴³ SAA 15, 156.

⁴⁴ SAA 01, 036.

⁴⁵ Fales, agm, 205.

“Ben ve Kisir-Aššur, 17.gün Zab Nehri’ne gittik ve keresteyi kontrol ettik. (Burada) arzulanabileceğimiz ölçüde çok ağaç gövdesi var”⁴⁶. Metnin, kereste transferi ile ilgili olduğunu düşünüyoruz.

Sargon’dan sona Asur tahtına çıkan oğlu Sanherip, başkenti Korsabad’dan Ninova’ya taşıyarak müthiş bir sulama kanalı projesine girişmiştir. Onun kanal projesi, yeni başkenti Ninova odaklı olup, bu dönemde yerel sulama teknikleri geliştirildiği; bu sayede egzotik ağaçlarla kaplı parklar yapıldığı ve çeşitli meyve bahçeleri yetiştirildiği anlaşılmaktadır⁴⁷.

Sanherip’in kanalları Asur kanalları içerisinde en iddialı olanlardır. Onun döneminde Erbil’e giden kanal kısmen yeraltından akıyor, Hunusa’dan (Bavian) gelen ise Girmua (Cervan) vadisini bir su kemeri ile aşıyordu⁴⁸. Dolayısıyla yeni başkent Ninova’ya ulaşan yeni kanallarla, halkın ve bölgenin su ihtiyacı büyük ölçüde giderilmiştir⁴⁹. Asur kralı, kanal yapımı ile ilgili olarak, kendi ifadesiyle:

“Bir kanal açtım ve adını Yeni Yıl Bayramını Temizleyen (Safılaştırıcı) koydum”⁵⁰ demektedir. Söz konusu metnin, Yeni Yıl kutlamalarının yapıldığı Akitu sarayının yapımı ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. “LÚ.GÚ.GAL”: Kanal Denetçisi

Asur krallarının yeni açtıkları veya mevcut olan kanallara denetçiler görevlendirdikleri yine çivi yazılı metinlerden anlaşılmaktadır. Metinlerde geçen Sumerce LÚ.GÚ.GAL (Akadca gugallu) “kanal denetçisi” olarak tercüme edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu görevliler, kanalların her türlü işinden sorumludurlar.

Asur kralı II.Sargon’a ait bir metinde:

“LÚ.GÚ.GAL ša LUGAL : Kralın kanal denetçisi” ifadesi net olarak okunabilmektedir. Metinde, kanal denetçisinin kralın isteği üzerine iç şehre ulaştığı Tab-sill-Ešarra tarafından krala haber verilmektedir⁵¹. Sonraki dönemlere tarihlendirilen satış sözleşmesi niteliğinde olan başka bir metinde ise, şahitler arasında kanal denetçisi Ahu-Lamašši de bulunmaktadır:

“[IGI^m] PAB-la-maš-ši LÚⁿ.gu.gal: Kanal denetçisi Ahu-Lamašši’nin (huzurunda)”⁵².

⁴⁶ SAA 01,062. Sargon’un yeni başkente, çevre bölgelerden, özellikle Anadolu’dan ve Lübnan dağlarından, gemilerle sedir ağacı taşıttığı anlaşılmaktadır. Bu hususta bkz. Ek 2.

⁴⁷ CAH III/2, 114-115. Sanherip’in kanal projesi ve projenin aşamaları Ur, agm, 317-345’te detaylı olarak ele alınmıştır.

⁴⁸ Michael Roaf, *Mezopotamya ve Yakınoğu*, Çev.Zühal Kılıç, (İstanbul: İletişim Yay., 1996), 185.

⁴⁹ Bkz. Ek 3.

⁵⁰ Metin için bkz. SAA 12, 086.

⁵¹ SAA 01, 089.

⁵² SAA 14, 001: r.18.

Sonuç

Nehir ve nehir ulaşımı, tarihin her döneminde olduğu gibi M.Ö.I.Binyıl Mezopotamya tarihinde de önemini muhafaza etmiştir. Mezopotamya uygarlığının yeşerdiği Dicle ve Fırat nehirleri, çevredeki diğer nehirlerle beraber, bölgenin sosyal, siyasî, ekonomik, dinî ve hukukî yapılarında önemli birer yapı taşı olmuşlardır. Bu bağlamda, nehirler ve kolları, siyasî sonuçları olan askerî yolculuklara rehberlik etmiş; çeşitli malların ve insanların naklinde kullanılarak ekonomik ve sosyal bir misyon yüklenmiş; kimi zamanda Tanrı olarak kabul edilip yüksek hakim olarak hukukî ve dinî hayatta aktif rol oynamıştır.

Mezopotamya'da özellikle M.Ö.I.Binyıl Asur kayıtlarında çok sayıda nehir ve az sayıda kanal isminin geçtiğini görüyoruz. Bu tespiti, özellikle, Asur tahtına yeni çıkan ve mevcut başkenti başka bir şehre nakleden kralların giriştikleri inşa projelerini anlattıkları metinler sayesinde yapmaktayız. Özellikle II.Sargon ve Sanherip dönemi metinleri kanal isimlerini ihtiva etmekte ve tesadüf olmadığını düşündüğümüz bir şekilde her iki kral döneminde de yeni bir başkent kurulmaktadır. Dolayısıyla başkent taşınması, suyun da taşınması anlamına gelmekte idi. Kanal yapımında, iklimsel değişikliklerin de payı olduğu gözden kaçmamaktadır. Gerçekten, Mezopotamya'nın özellikle kuzey kesimi yağmurlarla beslenen tarıma açık olduğundan, yağmursuz geçen dönemler için suyun kontrol edilmesi adına kanal yapımı ihtiyaç halini almıştır.

Yeni Asur kayıtları incelendiği zaman, nehir ulaşımında küçük gemi veya sal ile kelek kullanımının yaygın olduğu ve iklimsel faktörlerin elverdiği ölçüde çeşitli nakil işleminin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bunların başında kereste nakli gelmektedir. Yağmurun fazla yağdığı dönemlerde ise, ulaşım ve nakil güclüğü yaşandığı yine söz konusu çivi yazılı kaynaklardan tespit edilmektedir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak, Asur kayıtlarında “kanal denetçisi” olarak adlandırılan görevlinin olması, kralların kanal yapımına verdikleri önem kadar, sonrasında kanalların çeşitli şekillerde denetlendiğini de göstermektedir. Dolayısıyla yapılan kanallar, kaderine terk edilmemiş, Asur kralına bağlı görevliler tarafından kontrol altına alınmıştır. Bu durum, şüphesiz, kanalların uzun ömürlü olmasında etkili olmuştur.

Ek 1: Asur Gemisi (M.Ö.700)

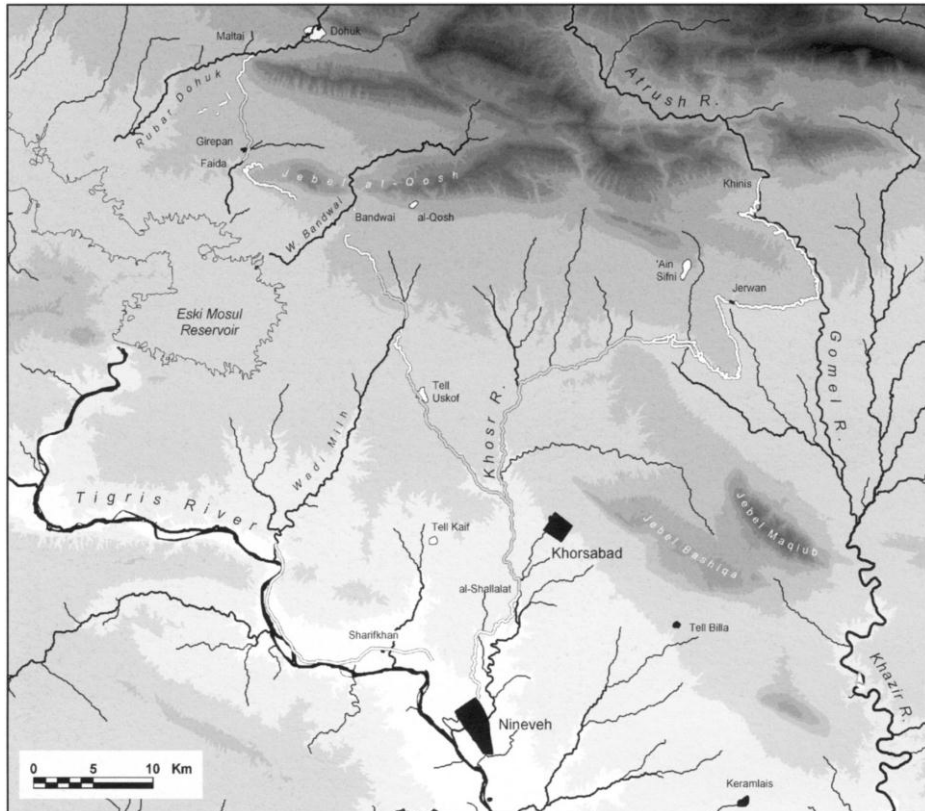
(<http://en.wikipedia.org/wiki/File:AssyrianWarship.jpg>)

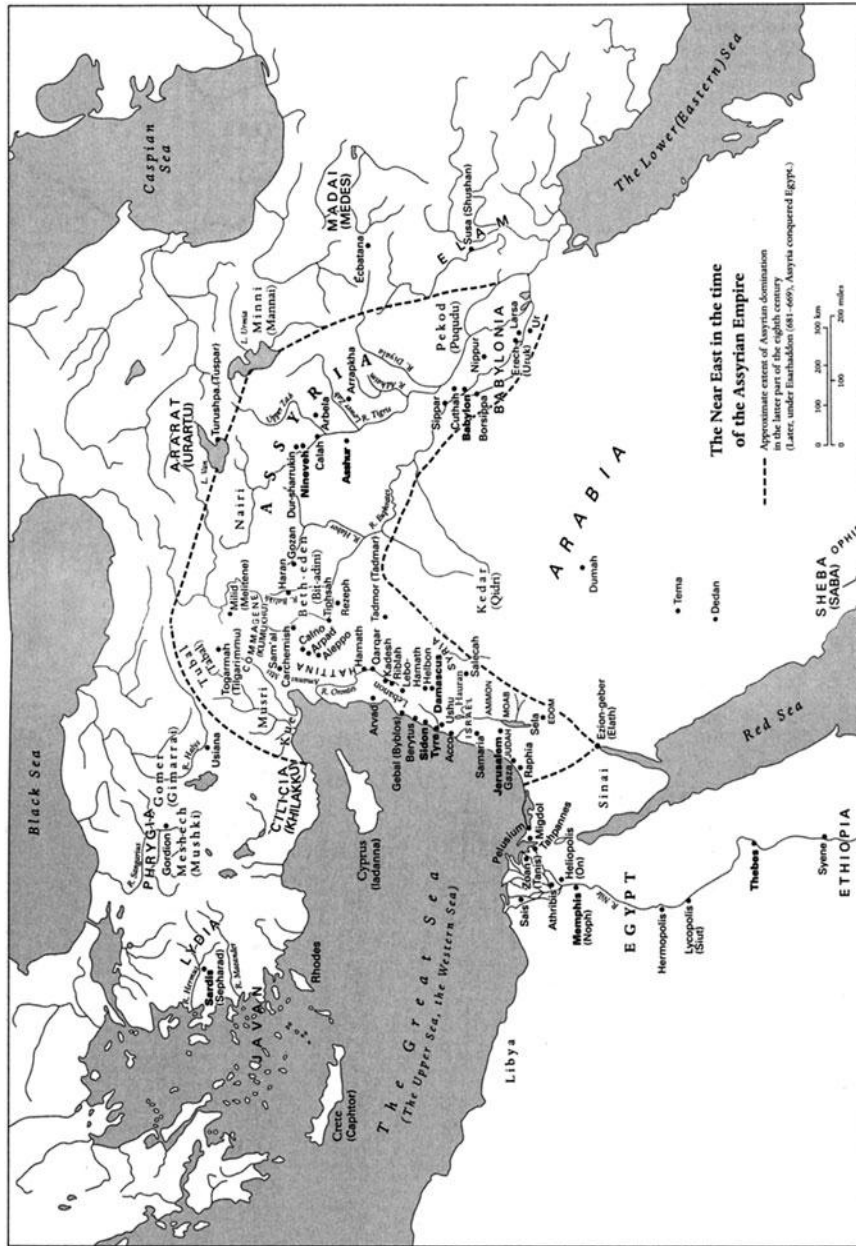
EK 2: : II.Sargon Dönemi, Dur-Šarrukin’e Sedir Nakli, Detay.(V.Sevin, *Yeni Assur Sanatı II*,(Ankara: TTK Yay., 2010),123)

Ek 3:Asur Kralı Sanherip’in Kanalları(Ur,agm, 320)

Ek 4: M.Ö.I.Binyıl'da Asur (Morris-Shiedel, age)

KAYNAKÇA

- ARAB I: Luckenbill, D.D., *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, Vol.I, Historical Records of Assyria from Earliest Times to Sargon, Chicago: The University of Chicago Press, 1926.
- BALKAN, K.; *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Mektubu*, Ankara, 1957.

- BASS, G.F.; "Sea and River Craft in the Near East", *Civilizations of the Ancient Near East*, (Ed.) J.M.Sasson, Vol.3, London 1995, 1421-1432.
- CAH III/2: A.K.Grayson, "Assyria: Sennacherib and Esarhaddon (704-669 BC)", *CAH*, Vol.III, Part II, (ed.) John Boardman, İ.E.S.Edwards, N.G.L. Hammond, E.Sollberger, C.B.F.Walker, UK: The Cambridge University Press, Second Edition, 2008.
- CHAVALAS, M.W.(Ed.); *The Ancient Near East (Historical Sources in Translation)*, UK: Blackwell Publishing, 2006.
- FALES, M.; "Rivers in Neo-Assyrian Geography", *Neo-Assyrian Geography*, (Ed.) M.Liverani, Roma 1995, 203-215.
- FLORIOTI, H.Hande Duymuş; "Yeni Asur Dönemi Yazılı Kaynaklarında Bit-Bahiyani Arami Krallığı", *Tarih Okulu XII*, Uluslararası Hakemli Disiplinlerarası Tarih Dergisi, İzmir 2012, 23-40.
- FRIEDRICH, J.; *Kayıp Yazılar ve Diller*, Çev. Recai Türkoğlu, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 2000.
- GÜNBATTI, C.; "Kültepe'de Bulunmuş İki Antlaşma Metni", *Belleten*, LXIX/256, Aralık 2005, 759-777.
- HIRÇIN, S.; *Çivi Yazısı*, İstanbul:Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 3.Baskı, 2000.
- KOZBE, G.; "Mezopotamya'da Aile ve Evlilik", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S.104-104, İstanbul 2001, 27-33.
- KÖROĞLU, K.; "Yukarı Dicle Bölgesinde Yeni Asur Devleti Sonrasına İlişkin Kültürel Değişimin Tanımlanması: Geç Demir Çağı ve Hellenistik Dönemin İzleri", *Muhibbe Darga Armağanı*, Haz. Aksel Tibet vd., Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2008.
- LAESSØE, J.; "Building Inscription from Forth Shalmeneser III Nimrut", *Iraq*, XXI/1,1959, 38-41.
- MORRIS, I.- W. Scheidel (ed.), *The Dynamics of Ancient Empires, State Power from Assyria to Byzantium*, UK: Oxford University Press, 2009.
- POSTGATE, J.N.; *Early Mesopotamia Society and Economy at the Dawn of History*, Taylor&Francis, Londra 1992.
- ROAF, M.; *Mezopotamya ve Yakındoğu*, Çev.Zülal Kılıç, İstanbul: İletişim Yay., 1996.
- RUSSELL, H.F.; "The Historical Geography of the Euphrates and Habur According to the Middle and Neo-Assyrian Sources", *Iraq*, Vol.47 (1985), 57-74.
- SAA 01: S.Parpola, The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West, *State Archives of Assyria*, Volume I, Helsinki 1987.
- SAA 05: G.B.-Lanfranchi, S.Parpola, The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from the Northern and Northeastern Provinces, *State Archives of Assyria*, Volume V, Helsinki 1990.

- SAA 12: L. Kataja and R. Whiting, Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period, *State Archives of Assyria*, Volume XII, Helsinki 1995.
- SAA 14: R. Mattila, Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal Through Sin-šarru-iškun, *State Archives of Assyria*, Volume XIV, Helsinki 2002.
- SAA 15: A.Fuchs-S.Parpola, The Correspondence of Sargon II, Part III: Letters from Babylonia and the Eastern Province, *State Archives of Assyria*, Volume XV, Helsinki 2001.
- SAA 16: M.Luukko-G. Van Buylaere, The Political Correspondence of Esarhaddon, *State Archives of Assyria*, Volume XVI, Helsinki 2002.
- SAA 17: M. Dietrich, The Neo-Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib, *State Archives of Assyria*, Volume XVII, Helsinki 2003.
- SEVİN, V., *Yeni Assur Sanatı II*, Ankara: TTK Yay., 2010.
- TOSUN, M.-K.Yalvaç; *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, 2.Basım, Ankara: TTK Yay., 1989.
- UR, J.; "Sennacherib's Northern Assyrian Canals: New Insight from Satellite Imagery and Aerial Photography", *Iraq*, Vol.47, No.1, Niniveh, Papers of the 49th Rencontre Assyriologique Internationale, Part Twom(Spring 2005), 317-345.
- WILKINSON T.J.- J.Ur- E.B.Wilkinson-M.Altaweel; "Landscape and Settlement in the Neo-Assyrian Empire", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No.340 (Nov.2005), 23-56.
- YAMADA, S.; *The Construction of the Assyrian Empire, A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC) Relating to his Campaigns to the West*, Brill 2000.
- <http://en.wikipedia.org> (ET: 16.09.2012)